

vano dalle file della popolazione italiana, che in parte si trasferì ed in parte venne estromessa come «elemento inaffidabile».

2. Era il distretto più povero del circondario; aveva però il maggior numero di impianti industriali, di cui ci si doveva occupare in quanto in proprietari erano per la maggior parte in Italia o a Trieste.
3. La linea di demarcazione spezzò drasticamente lo scambio di merci tra Trieste ed il retroterra, che qui era più intenso ed aveva una tradizione plurise-

colare. Il cambio della moneta ebbe un riflesso ancora più negativo.

4. Il distretto di Capodistria era una zona nazionalmente mista ed era quindi necessario svolgere una continua azione politica e di propaganda per convincere la parte italiana della popolazione ad abbracciare la causa dell'annessione alla Jugoslavia e combattere la propaganda antijugoslava della Zona A.

POVERJENIŠTVO POKRAJINSKEGA NARODNOOSVOBODILNEGA ODBORA ZA SLOVENSKO PRIMORJE IN TRST 1945—1947

METKA GOMBAČ

Upravna razdelitev cone B Slovenskega primorja na okraje je izvirala še iz obdobja narodnoosvobodilnega boja. V nekaterih okrajih se je obseg ohranil skoraj v celoti tudi po osvoboditvi, v drugih npr. koprski okraj in okraj Idrija-Cerkno pa le v osnovah. Osnove teritorialne organizacije so se postavile takrat, ko so se tudi na Primorskem pripravljali na volitve v narodnoosvobodilne odbore, v glavnem poleti 1944. Tedaj so se formirala štiri okrožja, ki so obstajala do osvoboditve. Takoj po osvoboditvi je prevzel upravo Slovenskega primorja Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (odslej PNOO) za Slovensko primorje in Trst, ki je izdal 12. maja 1945 odlok o novi upravno-teritorialni razdelitvi Slovenskega primorja. Ves teritorij se je razdelil na tržaško okrožje, ki je imelo 9 okrajev, goriško okrožje s 15 okraji in mesto Trst, ki se je upravno delilo v 5 rajonskih in 1 okrajni narodnoosvobodilni odbor. Razvoj dogodkov pa je narekoval nove ukrepe. Po podpisu beograjskega sporazuma 12. junija 1945, se je Slovensko primorje razdelilo v cono A in cono B. PNOO je izdal nov odlok o upravno-teritorialni razdelitvi, po katerem se je tržaško okrožje zmanjšalo na 4 okraje, goriško okrožje na 9 okrajev, kot tretja upravna enota je ostalo mesto Trst. Sestavljali so cono A pod Zavezniško vojaško upravo, na področju cone B pa se je že konec junija ustanovilo v Postojni Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (odslej PPNOO) za Slovensko primorje in Trst, ki se je v začetku julija 1945 preselilo v Ajdovščino. Ustrezni odlok o ustanovitvi PPNOO je izdal PNOO dne 25. julija 1945.¹ Za svoje delo je PPNOO odgovarjal

PNOO za Slovensko primorje in Trst in skupščini ljudskih odposlancev.

PPNOO je v coni B Slovenskega primorja vodil upravo vzhodnoprimorskega okrožja, ki je imelo takoj ob ustanovitvi 11 okrajev: Tolmin, Cerkno, Grgar, Idrija, Črniče, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Koper, Piran. Do jeseni 1945 so bile izvedene določene teritorialne spremembe in tudi število okrajev se je zmanjšalo. Okraj Črniče, ki je bil po določitvi demarkacijske črte okrnljen in prešibak za samostojno delo, se je združil z okrajem Ajdovščina v okraj Vipava s sedežem v Ajdovščini. Odlok o tej spremembi je bil izdan 22. julija 1945.² Na skupščini 1. avgusta 1945, je bil izvoljen okrajni narodnoosvobodilni odbor Vipava. Takoj zatem, 3. avgusta 1945, je bila izvedena še združitev okrajev Koper in Piran. Vzrok za to združitev je bil predvsem ta, da sta bila to okraja, ki sta imela isto politično problematiko, močan delež tako italijanskega kot slovenskega prebivalstva, kar je zahtevalo enotno vodstvo in delo. Tako so rešili tudi vprašanje kadrov, kar je predstavljalo v teh krajih nemajhen problem. Ustanovljen je bil okraj Koper s sedežem v Koprju. V letu 1945 so združili še okraja Idrija in Cerkno v okraj Idrija-Cerkno, in sicer 29. decembra 1945. Tako je štelo vzhodnoprimorsko okrožje konec leta 1945 8 okrajnih narodnoosvobodilnih odborov in 207 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (odslej KNOO). Na vsak KNOO — tu so bili všteti tudi mestni narodnoosvobodilni odbori — je prišlo povprečno 794 ljudi. V coni B je bilo leta 1945 okoli 164000 prebivalcev.³ Posamezni okraji so imeli v tem času nas-

lednje število KNOO: okraj Koper 47, okraj Vipava 42, okraj Ilirska Bistrica 28, okraj Hrpelje-Kozina 21, okraj Tolmin 18, okraj Idrija-Cerkno 18, okraj Grgar 17, okraj Postojna 16. Tako je bilo številčno stanje po poročilu odseka za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO ob koncu leta 1945, za leto 1946 pa je značilno, da se je število KNOO po posameznih okrajih precej spreminjalo. O vzrokih za to bo govor nekoliko kasneje.

Okraj Koper je obsegal v glavnem vso Slovensko Istro in je bil po številu prebivalstva največji okraj v coni B. Število prebivalstva se je gibalo okoli 52.000, od tega so obalna mesta imela 20.000 prebivalcev. Ta okraj je bil narodnostno mešan z močnim deležem italijanskega prebivalstva, ki je imelo večino v treh mestih, v drugih KNOO pa je bila večina prebivalstva slovenske narodnosti. V teku leta 1945 in tudi v letu 1946, je bila reakcija v tem okraju precej močna, stanje napeto, to so bili kraji z industrijskimi obrati, ki so bili v rokah italijanskega kapitala, skratka bila je potrebna velika mera politične zrelosti pri reševanju vsakdanjih zapletov, provokacij in sporov. Težnja je bila, da so bili Slovenci in Italijani enakovredno zastopani pri izvajanju oblasti. Organi Narodne zaščite so prijavili nekatere pripadnike dveh ilegalnih organizacij »Partito d'Azione« in »Partito della Democrazia Cristiana«, zaradi razširjanja letakov katerih vsebina je bila proti oblasti, ki sta jo vpeljala Vojaška uprava jugoslovanske armade in PPNOO.⁴

Okraj Hrpelje-Kozina je obsegal Mali Kras med Socerbom, Rakitovcem in Kozino, zahodne Brkine, zahodni del Vremske doline in del Gorenjega Krasa okoli Divače, kolikor ga je ostalo tostran Morganove črte. Ta okraj je štel okoli 12000 prebivalcev in je bil najbolj siromašen, praktično brez industrije (1 manjši premogovnik) pa tudi brez pravih pogojev zanjo. Prebivalstvo je živelo od kmetijstva, gozdarstva in živinoreje. Okraj Ilirska Bistrica je obsegal bistriško kotlino med pivško planoto in severnimi obronki pogorja Učke, na vzhodni strani ga je mejil Snežnik, na zahodu pa vzhodni del Brkinov. Tu je živelo dobrih 17000 prebivalcev. Okoli Ilirske Bistrice je bila razvita lesna industrija, po centralnih nižinskih predelih je živelo prebivalstvo od kmetijstva, snežniški predeli od gozdarstva in brkinska stran od sadjarstva. Nekoliko revnejši so bili predeli v južnem delu okraja. Okraj Postojna je pokrival v glavnem pivško planoto. Dva večja centra sta bila Št. Peter na Krasu (Pivka) in Postojna. Okraj je imel 17500 prebivalcev. Najvažnejši panogi gospodarstva postojnskega okraja sta bili gozdarstvo in živinoreja. Okraj Vipava je nastal po združitvi okraja Črniče in okraja Ajdovščina. Neuradno se je zanj uporabljal naziv okraj Ajdovščina. Geografsko je obsegal Vipavsko dolino s središčem Ajdovščina. To je bil izrazito kmetijski okraj, obnavljali so vinogradništvo, prevladovali so mali kmetje in je imel okoli 26000 prebivalcev. Okraj Idrija je obsegal hribovite predele od Črnega vrha in severovzhodnih obronkov Trnovske planote do tolminskih hribov, na vzhodni strani Baške grape. Tu je žive-

lo nekaj manj kot 18000 prebivalcev. Zaradi visoke lege so predvidevali razvoj živinoreje, gozdarstva in sadjarstva. Edini industrijski kraj v okraju je bila Idrija. Okraj Grgar je obsegal Banjško in Trnovsko planoto ter gornje predele doline Trebuše. To je bil manjši okraj s približno 9000 prebivalci in je spadal med revnejše okraje. Industrije tu ni bilo, ljudje pa so se v glavnem ukvarjali s hišo obrtjo in gozdnimi deli. Tudi tu so načrtovali možnosti gospodarskega razvoja v živinoreji in gozdarstvu. Okraj Tolmin je obsegal najsevernejše, gorate predele cone B. Tu sta bila živinoreja in gozdarstvo najvažnejši panogi gospodarstva. Okraj je imel okoli 12500 prebivalcev.⁵

Važna akcija, ki je stekla v coni B takoj po osvoboditvi, je bila priprava in organizacija volitev v NOO, ki jo je vodil odsek za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO, ki je sprva deloval v okviru odseka za notranje zadeve, 29. oktobra 1945 pa je postal samostojen, direktno podrejen tajništvu PPNOO.⁶

Za volitve nižjih organov ljudske oblasti, je izdal v septembru 1944 PNOO za Slovensko primorje in Trst predpise, predvsem glede ustroja in organizacije poslovanja in je tako, prilagojeno za Slovensko primorje, uzakonil odloke predsedstva SNOS. To so bili: 1. Odlok PNOO o volitvah v KNOO ter okrajne in okrožne narodnoosvobodilne skupščine. 2. Pravilnik za poslovanje okrožnih, okrajnih in krajevnih volilnih komisij za volitve. 3. Navodila odseka za izgradnjo ljudske oblasti pri PNOO za pripravo in izvedbo volitev. 4. Odlok PNOO o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih NOO. Ti predpisi glede volitev so veljali v celoti tudi po osvoboditvi s tem, da je prišlo do spremembe le glede okrožnih skupščin toliko, da so poslance za zasedanja okrožnih skupščin volili indirektno, preko okrajnih skupščin. Uradni nazivi za organe ljudske oblasti vseh stopenj od krajevnih do pokrajinskega, se niso spremenili in so NOO ostali do leta 1947 kljub temu, da so v Sloveniji leta 1946 že uvedli ljudske odbore.

Delo pri pripravi volitev se je sprva lotilo oblikovanja novih volilnih enot. Posameznim okrajem ob demarkacijski črti so priključili volilne enote in sicer okraju Črniče iz okrajev Miren in Komen, okraju Postojna iz okraja Sežana in okraju Grgar iz okraja Kanal. Volitve, ki so se tudi v Slovenskem primorju že izvedle med vojno, so se morale po vojni izvršiti še v krajih, kjer so bile močne okupatorjeve postojanke, povsod torej, kjer jih med vojno ni bilo, oziroma so potekala takoj po vojni po hitrem postopku, z dviganjem rok. Odlok o volitvah je PPNOO za cono B izdalo 7. septembra 1945.⁷

Odsek za izgradnjo narodne oblasti je sklical 10. septembra 1945 vse okrajne referente na sestanek za pripravo in izvedbo volitev. Na podlagi Uradnega lista, so pripravili navodila za delo okrajnih in krajevnih volilnih komisij. Okrožna volilna komisija, je po okrajih sklicevala konference okrajnih in krajevnih volilnih komisij. Volitve so se pričele konec septembra 1945 in so potekale postopoma, najboljše v okrajih Hrpelje-Kozina in Ilirska Bistrica. Najtežje pa so

volitve izpeljali v okraju Koper, tu so se morale volitve ponekod celo razveljaviti (Izola), volilna propaganda pa je nato zajela predvsem prebivalstvo italijanske narodnosti. V poročilu za mesec november 1945 je navedeno, da so razpustili volilno komisijo, sestavili novo, za nekaj časa ustavili volitve in nato v mesecu decembru nadaljevali z volitvami v okraju Koper.⁸ Po končanih volitvah so potekale okrajne narodnoosvobodilne skupščine, v okraju Grgar 25. oktobra, v okraju Hrpelje-Kozina 4. novembra, v okraju Vipava 30. oktobra, v okraju Postojna 13. novembra, v okraju Tolmin 17. novembra, v okraju Ilirska Bistrica 9. decembra, v okrajih Idrija in Cerkljano pa 29. decembra. V okraju Koper je bila skupščina v začetku leta 1946.⁹

Organizacijska struktura KNOO je bila še vedno taka, kot je bilo določeno z odlokom o krajih in okrajih iz leta 1944 s to razliko, da so odpadle določene funkcije v zvezi z vojsko, ugotavljanjem zločinov, škode in nastopile nove, značilne za vojno obdobje. V manjših KNOO je bilo poleg predsednika in tajnika še 5 odbornikov, v večjih KNOO je bilo odbornikov več. Običajna organizacijska shema krajevnega odbora je bila: predsednik, tajnik, poverjeniki za notranje zadeve, za finance, za kmetijstvo in gozdarstvo, za trgovino in preskrbo, za obnovo, za industrijo in obrt, za prosveto, za socialno skrbstvo in zdravstvo. Pri manjših KNOO je delo več sektorjev opravljal en član odbora, pri zelo velikih KNOO pa so se nekateri od navedenih delovnih področij tudi razdelili. KNOO, ki so bili večji, tako npr. mestni NOO (Tolmin, Postojna, Ajdovščina in obmorska mesta), so imeli plačano administrativno moč, medtem ko so krajevni odborniki prejeli denarno nagrado le občasno kot nadomestilo za večje opravljeno delo, ki jim je vzelo več časa. Nagrado in njeno višino so določili ob vsakem primeru na seji odbora.

Za določene spremembe pri organizaciji odsekov in oddelkov okrajnih izvršnih odborov pa je PPNOO izdal odredbo 12. marca 1946. Okrajni IO so vodili predsednik, podpredsednik, tajnik in potrebno število poverjenikov, ki so bili izvoljeni na okrajni skupščini. Določili so tudi, da sta okrajni predsednik in tajnik polno zaposlena in plačana. Poleg tajništva je za opravljanje nalog na okraju po posameznih panogah uprave po novem odloku delalo 5 odsekov (prej 11), in sicer gospodarski odsek, ki je vključeval oddelek za trgovino in preskrbo, za obrt in industrijo, oddelek za kmetijstvo in gozdarstvo in za gradnjo in obnovo. Nadalje je deloval na okraju finančni odsek, odsek za socialno skrbstvo in zdravstvo, odsek za prosveto in odsek za notranjo upravo. V tajništvo je poleg predsednika, podpredsednika in tajnika spadal še personalni referent, referent za izgradnjo narodne oblasti, referent za vojno škodo in pravni referent. Vsak odsek je imel poleg strokovnih moči še potrebno število pisarniškega osebja.¹⁰

Kasneje med letom 1946 so nastale posamezne spremembe, kot so pokazale potrebe, tako se je na primer v okviru gospodarskega odseka ustanovila

davčna komisija, pri tajništvu pa referat za združništvo. Število strokovnih delavcev na okraju je bilo odvisno od velikosti okraja med 25 in 35 administrativnih delavcev pa med 12 in 18.

PPNOO je na ozemlju cone B predstavljalo najvišji organ ljudske oblasti. V sodelovanju z VUJA (Vojaška uprava JA) je vodilo upravo vzhodnoprimorskega okrožja. Za popolnejši prikaz razmer v coni B v letih 1945—47 bo potrebno osvetliti tudi vlogo VUJA, vendar za zdaj arhiv tega organa še ni dostopen, med arhivskim gradivom PPNOO pa se nahajajo le posamezni dopisi, ki dokazujejo povezanost in sodelovanje pri upravljanju tega ozemlja. Od ustanovitve dalje je PPNOO vodilo upravo preko komisij in odsekov. Ko se je PPNOO popolnoma formiralo, so ustanovili tudi zakonodajni svet z nalogo, da je pripravljala odloke in odredbe, ki jih je PPNOO izdajalo za svoje področje. Objavljeni so bili v Uradnem listu PPNOO za Slovensko primorje. PPNOO je vodil tajnik Franc Perovšek. Po okrožnici odseka za izgradnjo narodne oblasti pri PPNOO je bila pred okrajnim IO v mesecu decembra 1945 poleg volitev določena še ena naloga, za katero so tudi določili datum izvedbe 16. december 1945, in sicer združevanje KNOO. Pogoji dela so postali drugačni, kot so bili med vojno, poleg tega pa se je pokazalo, da majhne krajevne enote niso bile kos nalogam. Aktivisti okrajnih odsekov za izgradnjo narodne oblasti so obiskali KNOO in odbore Slovensko italijanske antifašistične unije, kjer so govorili o potrebi in pomenu združitve, potem so sklicali zbere volilcev v posameznih KNOO, sledila je seja združenih vasi novega KNOO. Poročila, ki so prihajala iz KNOO pa so govorila o velikih težavah, ki so spremljale združevanje manjših krajevnih enot v večje. Problem je bil v dogovarjanju, kje bo sedež odbora, kdo bodo odborniki, kako bodo zastopani interesi vsake vasi, kakšne pravice in koristi bodo imele, tako da je bil pozneje sprejet sklep, da je treba počasi in s prepričevanjem nadaljevati delo tudi še v teku leta 1946. Ko je bila večina KNOO združena, do maja 1946 pa je bilo še nekaj časa opaziti med posameznimi vasi nesodelovanje, še vedno so morali člani okrajnih odsekov za izgradnjo narodne oblasti ogromno časa posvetiti delu na terenu.¹¹

Postavljanje novih KNOO je potem zahtevalo nove volitve odbornikov. Težko je bilo po vseh KNOO vpeljati redno delo tudi zato, ker so se odborniki velikokrat menjali. Izredna politična situacija, ki je zahtevala na vsem teritoriju stalne spremembe, prilaganja in nove ukrepe, je dostikrat povzročila, da so odborniki odstopali, ker niso bili kos nalogam. Veliko je bilo upravnih političnih tečajev v slovenskem in italijanskem jeziku v Rodiku, Šempasu, Lokovcu, Škriljah, kjer so poskrbeli za najnujnejši pouk novim odbornikom.

Vsaki 14 dni bi morale potekati seje krajevnih odborov in enkrat mesečno zbori volilcev. Zapisnike o teh sestankih so pošiljali na okrajni odbor in ti so poročali okrožnemu odboru. Po statističnih podatkih kakor tudi po dopisih in poročilih, ki so jih okraji po-

šiljali na okrožje, vidimo, da so zapisniki in poročila iz KNOO prihajali zelo neredno. Posebno v poletnih mesecih, ko so bili ljudje preobremenjeni z delom na polju, udarniškim delom, delom pri obnovi, jih je bilo težko pritegniti še na sestanke.

Udeležba na zborih volilcev je bila različna, odvisna tudi od problemov, ki so bili na dnevnem redu. Pokazalo se je, da so ljudje živo razpravljali predvsem takrat, ko je šlo za njihove osnovne interese. Največ se je na zborih volilcev govorilo o gospodarskih zadevah, obnovi, upravnem delu ter o združevanju KNOO. Velikokrat so se izvajale tudi nadomestne volitve posameznih članov krajevnih odborov. Mnogo so govorili o davkih; pobiranje davkov je bilo težavno, ljudje so se marsikje upravičeno ali neopravičeno upirali in bilo je potrebno veliko prepričevanja, dokazovanja in potrpljenja pri tem delu. Iz kratkih povzetkov vsebine razpravljanj iz zborovo volilcev naj kot primer navedem poročilo KNOO Knežak iz okraja Ilirska Bistrica:

»Protest od strani imovitejših radi previsokih davkov. Postaviti gospodarsko zadrugo. Izvoliti odbor za udarniško delo, s pomočjo okraja se bo popravilo jarke na vasi. Podrte borovce prodati, znesek porabiti za potrebe KLO. Vaško imovino dali v najem. Kamioni jemljejo voznikom zaslužek. Pojasnilo radi odvzema mul od UNRRA. Dobili semen. krompir, fižol, ječmen. Odvzet nakaznice za mast oziraje se na težo zaklanega prašiča. Prosv. društvo Šembije, naj plača hrano igralcem. Popraviti šolo in napajališče.«¹²

Z vzpostavitev demarkacijske črte je bilo prizadeto tudi gospodarstvo, saj je bilo ozemlje na ta način odtrgano od dveh centrov Trsta in Gorice. Precej obratov in objektov je bilo poškodovanih, ni pa bilo področje cone B še vključeno v načrt obnove gospodarstva nove Jugoslavije. Spopasti se je bilo treba z gospodarskim kaosom, kakršnega je pustila vojna. V takih okoliščinah pomanjkanja vsega je bilo težko naenkrat uvesti neko organizirano pomoč za obnovitev razrušenih gospodarskih objektov, komunikacij, industrijskih obratov. Do konca leta 1945 se je v glavnem skušalo narediti najnujnejše, podrobnejši načrt gospodarske obnove pa je bil za leto 1946 že v pripravi.

Za obnovo gospodarstva je bilo nujno potrebno začeti z obnovo komunikacijskih objektov, gospodarskih poslopij, javnih zgradb in zaradi lažje izvedbe tega sta se združila odsek za gradnjo pri PPNOO in odsek za gradnjo pri VVP (Vipavsko vojno področje). Pri odsekih za gradnjo na okrajih so postavili tehnične baze, ki so prevzele vsa tehnična dela. Pri zbiranju materiala in prostovoljnem delu sta veliko pomagali ženska in mladinska organizacija. Ravno v zvezi z nabavo materiala se je z razdelitvijo terena na dve coni pojavil problem, da je bila preskrba z materialom zelo otežena kajti večina potrebnih stvari za obnavljanje se je našla v coni A, kar je vzpodbujalo črno borzo v obmejnih predelih. V juniju 1945 so se lotili organiziranja osebnega, tovarnega in potniškega prometa. Poštni promet se je odcepil od prometne-

ga odseka in na Reki se je ustanovila direkcija PTT za cono B. Prav tako je bilo treba vzpostaviti osebni promet, ki je bil popolnoma opuščen. Podjetje »Ribi« iz Gorice je prenehalo z delom, zato je VVP odstopilo nekaj vozil. Prve dni novembra 1945 se je pri PPNOO osnovalo avtopodjetje z nalogo, izboljšati in urediti celoten avtopromet v coni B. S pomočjo Narodne zaščite se je organizirala kontrolna cestna služba.¹³

Poseben problem sta bila obnova in zagon zapuščenih industrijskih podjetij. Na prvem zboru odposlancev okrožne skupščine decembra 1945 so sklenili, da se mora produkcija v industrijskih podjetjih dvigniti, doseči predvojno proizvodnjo in jo nato preseči. Vsa večja podjetja so imela svoje centrale v coni A ali v Italiji. Z njihove strani ni bilo nikakršnega interesa, da bi obnovili proizvodnjo v podjetjih. Poiskati je bilo treba surovine in osnovni material za delo v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji in prav tako ustrezno tržišče.¹⁴ Na tretjem zasedanju odposlancev okrožne skupščine 10. decembra 1946 je tajnik že poročal o določenem napredku v produkciji, ki je marsikje že dosegla predvojno stopnjo.

Hude težave so se pojavljale tudi glede preskrbe in notranje trgovine. Nemogoče je bilo takoj vpeljati redno in pravično razdelitev prehrane. Prve živilske nakaznice so se pojavile v mesecu avgustu 1945, prej pa so hrano delili na podlagi številčnega stanja. Trgovina je bila ob koncu leta 1945 in v začetku leta 1946 pogojevana s stanjem, ki je vladalo v Slovenskem primorju in se mu je prilagodila na ta način, da je prevladovalo preprosto poslovanje zamenjave blaga za blago. Že sredi leta 1945 pa so sklenili v zvezi s poživitev trgovine predvsem dve stvari, in sicer opustiti poslovanje z zamenjavo blaga za blago in pa boj proti špekulaciji, ki ji je med drugim ta primitivna trgovina dajala možnosti razcveta. Določili so cene blagu, za poživitev trgovine in preskrbe pa je skrbela centrala PRERAD, ki je imela sedež v Št. Petru na Krasu (danes Pivka). Centrala PRERAD (Prehranjevalni urad, kasneje Preskrbovalni zavod) je skrbela za nabavo živil in za njihovo razdelitev po okrajih. V sporazumu z VUJA je oddelek za trgovino pri PPNOO izdal vrsto uredb za prodajo in nakup kmečkih izdelkov.¹⁵

Za poživitev trgovine in preskrbe so pričeli z ustanavljanjem nabavnoprodajnih zadrug. Tudi tu se je pojavila vrsta problemov, nezaupanje ljudstva, nestrokovno poslovanje, pomanjkanje dobrih organizatorjev itd. Zato so pri odseku za združništvo pri PPNOO pripravili brošuro »Pot v novo združništvo« in časopis »Nova zadruga«, ki naj bi služila kot pomoč pri osveščanju ljudi.

Odsek za gozdarstvo je po okrajih organiziral gozdne uprave, ki so skrbale tudi za privatne gozdove. Dokaj hitro se je oživila lesna industrija tudi zato, ker je bilo možno izvoziti les preko UIVOD (Uvoznizvojni zavod) v cono A, kajti Trst je bil že pred vojno glavni odjemalec lesa. Pri sekanju, transportu in predelavi lesa je bilo s teritorija, ki ga je pokrivala uprava PPNOO, zaposlenega približno 70% prebi-

valstva. Velika večina prebivalstva cone B se je ukvarjala s kmetijstvom (80%). Poskrbeti je bilo treba predvsem za to, da so se posejale obdelovalne površine, obnovile posesti, preskrbela semena, gnojila, orodje in pospešila živinoreja (izdali npr. odlok o prepovedi klanja plemenske živine). Finančni odsek se je ubadal z vprašanjem, kje zagotoviti finančna sredstva, ki so primanjkovala na vsakem koraku. Izdali so začasna navodila o pobiranju taks in trošarin ter pridobili nekaj več dohodkov. Naslednji pomemben ukrep je bila konec leta 1945 uvedba jugolire z namenom, da bi pokrili pomanjkanje italijanske lire.¹⁶

Na tretjem zasedanju odposlancev okrožne skupščine je tajnik PPNOO Franc Perovšek že poudaril večjo trdnost valute v coni B. Relacija med jugoliro in metroliro, ki se je uporabljala v coni A, je bila 1:2. V letu 1946 so dvignili proizvodnjo po raznih obratih in razširili električno omrežje. V diskusiji na okrožni skupščini, v kateri so sodelovali razpravljalci iz vsega okrožja, se je izoblikovala vrsta predlogov in zahtev. Opozorili so, da se je treba krepko spopasti s črno borzo, ki je ob demarkacijski črti kljub preganjanju še vedno cvetela. Ob koncu leta 1946 je delovalo v coni B 58 obnovitvenih zadrug, povečala se je obdelana površina zemlje, povečal prirastek živine, pričeli pa so tudi z obnavljanjem vinogradov.¹⁷

Na kulturno-prosvetnem področju je 25-letno obdobje raznarodovanja in fašističnega pritiska pustilo svoj pečat. Takoj po vojni so pričeli na novo organizirati osnovno šolstvo, srednje šole in razne strokovne šole, dijaške domove itd. Spopasti se je bilo treba z vprašanjem, kje dobiti zadostno število učiteljev, profesorjev, šolskih prostorov, učbenikov in drugega, kar so potrebovali. V ta namen so v Ravnah pri Št. Petru na Krasu (Pivka) takoj organizirali tečaj za tiste učitelje, ki so med vojno poučevali na osvobojenem ozemlju. Konec leta 1945 so se že pokazali določeni rezultati. V poročilu o stanju osnovnega šolstva je navedeno, da je bilo v letu 1945 v vzhodnoprimeškem okrožju odprtih 285 šol, od tega jih je v času poročanja delovalo 213. V 330 oddelkih se je šolalo okoli 20.000 učencev. Pomanjkanje učiteljev so delno premostili s prihodom učiteljev iz ostale Slovenije. Največ učiteljev je primanjkovalo v koprskem okraju in v nekaterih hribovskih predelih. Ukinili so privatne italijanske šole, ustanovili pa so 11 italijanskih šol in oddelke za italijansko govoreče otroke na šolah v Postojni in Št. Petru na Krasu (Pivka). Šolska in kulturna vprašanja italijanskega dela prebivalstva v coni B je reševala italijanska prosvetna komisija, ki je bila ustanovljena na sestanku v Kopru 2. oktobra 1945. V njenem področju dela je bilo poudarjeno delo za sistematizacijo italijanskih šol, izbor in odobritev učnih knjig, učnih načrtov, predlogi za imenovanje učiteljev pa tudi osnovanje roditeljskih svetov. Vse šolsko delo je temeljilo na učnem načrtu, ki ga je izdal SNOS še med vojno. Navodila za vse šolsko delo je pripravljala prosvetna komisija pri PPNOO. Vse delo je bilo v tem času usmerjeno v izgradnjo osnov-

nega šolstva kot baze vsega izobraževalnega delovanja. Vpeljana je bila 7-letna šolska obveznost, 4 razredi nižje osnovne šole in 3 razredi višje osnovne šole.¹⁸

Vzporedno z organiziranjem osnovnega šolstva se je organiziralo tudi srednje šolstvo. Ustanovili so srednje šole v Ajdovščini, Hrpelju-Kozini, Idriji, Kopru, Ilirski Bistrici, Cerknem, Tolminu ter Postojni. Da bi omogočili delati izpite tudi dijakom, ki jim je bilo med vojno onemogočeno obiskovati gimnazijo, je bila ustanovljena na gimnaziji v Postojni stalna komisija za izpite, kjer je bilo možno opravljati izpite za vse razrede srednjih šol. Kot pomoč dijakom so uvedli dvomesečne pripravljalne tečaje v Postojni in Ajdovščini. Za dijake srednjih šol so pričeli obnavljati dijaške domove in pri prošnjah za sprejem so imeli prednost otroci borcev in najrevnejši dijaki. Za to, da je obnova šol in dijaških domov potekala čim hitreje in uspešneje, so organizirali po okrajih in krajih akcijo »Za našega dijaka« in v kratkem času nabrali precej živeža, denarja in materiala za obnovo. Pomanjkanje profesorjev na gimnazijah je znatno oviralo redni pouk in delo.¹⁹

V letu 1946 je bilo delo še bolj organizirano. Za osnovne šole so dobili večje število učiteljev in učbenikov iz Slovenije. Poskrbeli so, da je prišlo v koprski okraj zadostno število učiteljev. Zmanjšalo se je število šol s poukom potovalnih učiteljev, kljub temu pa je osnovno šolstvo v Slovenskem primorju še zaostajalo za osnovnim šolstvom v ostali Sloveniji.²⁰ V začetku 1946 so ustanovili še učiteljišče v Tolminu, oddelek gimnazije v Kopru in v Ajdovščini. Na gimnaziji v Postojni so pomanjkanje učbenikov reševali s skripti za različne predmete. Prosvetna komisija je sklenila, da jih PPNOO odobri in posreduje tudi drugim gimnazijam v coni B.²¹

Po okrajih in krajih so skušali čim bolj oživiti kulturno prosvetno delo in od konca vojne so osnovali večje število prosvetnih društev, čitalnic, knjižnic, dramskih skupin, pevskih zborov, godb, itd.

Od reševanja gospodarskega vprašanja in gospodarskih problemov je bila v veliki meri odvisna tudi socialna politika. Pri PPNOO je deloval odsek za socialno skrbstvo, ki je razvil široko dejavnost. Po reorganizaciji oktobra 1945 so pri odseku delovali štirje oddelki. Prvi oddelek, splošno skrbstvo, je vključeval tudi komisijo za podeljevanje podpor, ki je bila ustanovljena že 7. julija. Zelo občutljivo vprašanje podeljevanja socialnih podpor v času, ko je podpore potrebovala večina prebivalcev, je dostikrat povzročilo pri ljudeh ostre kritike, ker se je marsikdaj obravnavalo in reševalo nepravilno. Zato se je konec leta 1945 izvedla revizija vseh odobrenih podpor. Drugi oddelek, oddelek za invalidsko skrbstvo, je skrbel za invalide iz internacij in zaporov, medtem ko je skrb za vojne invalide v glavnem prevzel invalidski odsek IV. armade.

Ogromno je bilo storjenega na področju mladinskega skrbstva. Zanj je skrbel mladinski oddelek. Po zbranih podatkih o otrocih, ki so bili potrebni social-

ne zaščite, so socialno zaščito organizirali za sirote, predšolske otroke, za šoloobvezne otroke in dijake, ukvarjali pa so se tudi že z vprašanjem poklicnega izobraževanja mladine. Poleg tega so uvedli specialno socialno zaščito slepih in gluhonemih otrok in zato odprli dom v Portorožu. Četrty oddelek je deloval na področju socialnega zavarovanja in 6. avgusta 1945 je bil v Kopru ustanovljen Pokrajinski zavod za socialno zavarovanje delavcev in nameščencev. S 1. januarjem 1946 je stopila v veljavo še odredba o obveznem socialnem zavarovanju poljedelskih delavcev. Razen centrale v Kopru je delovalo še 7 poslovalnic v Idriji, Ajdovščini, Postojni, Ilirski Bistrici, Kopru, Izoli, Piranu in 4 poverjenišva za socialno skrbstvo na okrajih Cerčno, Grgar, Tolmin in Hrpelje-Kozina.²² Odsek za zdravstvo pri PPNOO se je takoj po vojni lotil organiziranja zdravstva po okrajih cone B. Obnovili so vrsto ambulant, lekarn in skušali poiskati za vse najnujnejši sanitetni material. Kljub pomanjkanju zdravnikov, sanitetnega materiala in prostorov se je mnogo storilo v boju proti raznim nalezljivim boleznim, pri organiziranju in opremljanju bolnišnic in so pri tem sodelovali z RK in vojsko. Z raznimi premetitvami zdravnikov so pokrili največje potrebe po okrajih. Proti koncu leta 1946 že poroča tajnik PPNOO, da se je položaj v bolnišnicah in na terenu precej izboljšal. Organizirali so med drugim akcijo »Zdravstveni teden«, pripravili vrsto predavanj o higieni in preventivi. Vedno manj so bili odvisni od bolnišnic v coni A in vedno več bolnikov se je zdravilo v bolnišnicah, ki so bile na ozemlju cone B. Vse več je bilo pacientov iz cone A, ki so prihajali na zdravljenje v bolnišnice tostran demarkacijske črte, sprva predvsem zato, ker je bilo zdravljenje precej cenejše.²³ Ko so pripravljali program za nadaljnje delo, so poudarjali predvsem to, da je treba izpopolniti delo po okrajih in krajih, s tem da se poskrbi za zdravila, sanitetni material, zdravstveno osebje in obnovi čim več zdravstvenih objektov.²⁴

Takoj po osvoboditvi meseca maja 1945 so pričeli sistematično organizirati sodišča in do konca meseca julija so pripravili podlago za začetek rednega dela sodišč. Po neuspešnih pogovorih s predstavniki zavezniške oblasti v Trstu se je okrožno sodišče iz Trsta preselilo v Postojno in pričelo z delom 23. julija. V prvih mesecih po koncu vojne so organizirali sodišča na osnovi ljudskih sodišč iz NOB. Do meseca avgusta 1945 so v glavnem na vsem ozemlju cone B pričeli z delom. Postavili so poleg okrožnega sodišča v Postojni še okrajna sodišča v Postojni, Ajdovščini, Idriji, Hrpelju-Kozini, Ilirski Bistrici, Tolminu, Cerknem, Grgarju in Kopru. Ljudske sodnike so izvolili na okrajnih skupščinah takoj po osvoboditvi, ponekod pa že med vojno. Skrbi zaradi pomanjkanja strokovno usposobljenega osebja se je pridružila še skrb zaradi pomanjkanja pravnih predpisov. Iz poslovanja sodišč je razvidno, da so imeli največ dela s kazenskimi zadevami. Predvsem v krajih blizu demarkacijske črte je bilo precej prijav zaradi tihotapstva. Tako je npr. zlasti naraslo nedovoljeno izvažanje živine v co-

no A, kar je seveda prizadelo in škodovalo gospodarstvu v coni B. V takih primerih so sodišča zelo ostro nastopala. Od civilnih zadev so v glavnem prevladovali lastninski spori in spori zaradi motenja posesti. V začetku poslovanja so imela sodišča velike težave zato, ker je bilo zelo neurejeno stanje zemljiških knjig. Konec leta se je razširilo zadržno gibanje in vpeljati je bilo treba združni register. Nadalje so imeli precej težav z urejevanjem zapuščinskih zadev. Veliko problemov je sodiščem povzročala zakonodaja na eni strani zaradi pomanjkanja, na drugi strani pa zaradi nasprotujočih si predpisov, izdanih od VUJA in od PPNOO.²⁵ Pravni problem poleg navedenih, s katerim so imeli v letu 1946 veliko opraviti, je bilo izvajanje odredbe o začasni upravi sovražnikovega imetja in imetja njegovih sodelavcev. Iz vsega tega je razvidno, da so morali sodniki iz siromašnih zakonskih predpisov, ki niso zadoščali za najrazličnejše pravne primere, iskati in ustvarjati nove predpise in uredbe v skladu z družbenim razvojem.²⁶

V Parizu se je zaključila 15. oktobra 1946 mirovna konferenca, ki je ratificirala francoski predlog o razmejitvi med Jugoslavijo in Italijo in proti koncu leta 1946 je bil pripravljen nov načrt upravno teritorialne razdelitve Slovenskega primorja, predvidenega, da se priključi FLRJ. To delo so opravljale posebne okrajne komisije, v katere so pritegnili strokovnjake z raznih področij javne uprave. Pri delu so se držali navdila, ki jih je 1946 izdala vlada LRS. Eno izmed osnovnih napačil je bilo, da morajo novi KLO predstavljati zaključene osnovne gospodarske enote, ki bodo sposobne samostojnega gospodarskega življenja in nadaljnega razvoja. Izdelane načrte okrajnih komisij je potem preučila komisija pri Poverjeništvu, ki je 8. februarja 1947 na osnovi tega izdala odlok o organizaciji upravne razdelitve okrajev in krajev za tisto ozemlje Slovenskega primorja, ki je bilo določeno za priključitev k Jugoslaviji.²⁷

Odlok je urejal sicer le stanje v coni B, toda razmejitve je zajela tudi teritorij cone A, ki je bil določen, da se priključi k Jugoslaviji. Po določbah pariške mirovne konference je bilo določeno, da se bo od 8 okrajnih NOO, 7 v celoti priključilo, in sicer Tolmin, Grgar, Idrija, Vipava, Postojna, Ilirska Bistrica in Hrpelje-Kozina, od okraja Koper pa le majhen vzhodni del od celotnega števila prebivalcev 52.000 le okoli 5600 prebivalcev. Iz območja cone A pa v celoti 4 okrajni NOO Bovec, Kobarid, Kanal, Komen, z veliko večino 3 okrajni NOO Brda, Miren, Sežana; od mestnega NOO Gorica pa le 7 okoliških KNOO (okoli 9300 prebivalcev). Za celoten teritorij Slovenskega primorja, ki je bil določen, da pride v okviru FLRJ, so načrtovali 6 okrajev, in sicer: okraj Tolmin s sedežem v Tolminu, ki je obsegal celoten teritorij dotedanjih okrajev Tolmin, Bovec, Kobarid ter nekaj KLO (Ušnik, Čiginj, vasi Kozmerice, Modrejce, dela vasi Gorenji Log, Drobočnik) od okraja Kanal in od okraja Grgar (KLO Gorenja Trebuša). Okraj Gorica, sedež je bil predviden v Šempetru ali Solkanu, je obsegal dotedanje okraje Grgar, Kanal, ves teritorij

okrajev Miren in Brda, ki je pripadal Jugoslaviji, ozemlje okraja Vipava razen KLO Vodice (k Idriji) in KLO Štjak ter Vrabče (k Sežani), od okraja Komen nekaj vasi na Dolenjem Krasu kakor tudi 7 KLO od mestnega odbora Gorica.

Okraj Sežana so predvidoma sestavljali ves dotednji okraj Sežana, ozemlje okraja Komen razen 4 KLO na Dolenjem Krasu, 4 KLO, ki so bili v Vipavski dolini ter del KLO Štanjel, KLO Štjak in KLO Vrabče od okraja Vipava, naselje Senadolce, vse ozemlje okraja Hrpelje-Kozina razen JV dela, območje okraja Koper, kolikor ga je prišlo v meje Jugoslavije in naselje Lipica. Sedež okraja bi bil v Sežani. Okraj Ilirska Bistrica s sedežem v Ilirski Bistrici je vključeval ves teritorij bivšega okraja Ilirska Bistrica, JV del dotedanega okraja Hrpelje-Kozina s 5 KLO (Hrušica, Golac, Obrov, Slivje, Tatre). Okraj Postojna je ostal v glavnem isti s sedežem v Postojni in ozemljem bivšega okraja Postojna razen vasi Senadolice. Okraj Idrija s sedežem v Idriji je obsegal ozemlje bivšega okraja Idrija in vas Vodice.²⁸

PPNOO, ki je ustanovil PPNOO, so ukinili na seji 23. februarja 1947 z utemeljitvijo, ki so jo objavili tudi v Primorskem dnevniku 25. februarja, da je po določbah pariške mirovne konference naloga, zaradi katere je bil postavljen izgubila svoj namen. S tem se je ukinilo tudi PPNOO in do konca meseca marca 1947 je PPNOO v glavnem razpustilo svoje oddelke. Konec marca je torej prenehala s delom uprava PPNOO in se je delovanje preneslo na okrajne izvršilne LO. To je narekovalo potrebo po tem, da se še enkrat preuči razdelitev ozemlja Slovenskega primorja, upoštevajoč važnejša gospodarska in prometna središča in pa tudi želje prebivalcev. Številni sestanki in usklajevanja so izoblikovali načrt upravno teritorialne razdelitve, ki so ga okrajni izvršni odbori objavili v brošuri pod naslovom Pregledčasne upravno-teritorialne razdelitve Slovenskega Primorja (po stanju z dne 1. V. 1947.)²⁹ Ta brošura je rezultat opravljenega dela okrajnih komisij od konca leta 1946 in ji je osnova ozemeljska razdelitev, kakršna je bila predlagana v poročilu PPNOO 8. februarja 1947. Ozemlje okrajev je določeno z navedbo katastrskih občin ali njihovih delov s pripadajočimi naselji.

Dne 15. septembra 1947 je bil izdan ukaz o raztegnitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov FLRJ na ozemlje, ki je po mirovni pogodbi z Italijo bilo priključeno FLRJ.³⁰ 20. septembra je bil za LRS izdan ukaz, kjer je v drugem členu rečeno, da pravni predpisi organov ljudske oblasti, ki so bili izdani na tem področju, ostanejo v veljavi, kolikor niso v nasprotju z zakoni in drugimi pravnimi predpisi LRS.³¹

Konec meseca novembra 1947 so bile izvedene dopolnilne volitve v Ljudsko skupščino LRS na priključenem ozemlju Slovenskega primorja.³¹ Dokončno pa je bila uzakonjena upravna razdelitev LRS z objavo v Uradnem listu 23. februarja 1948, to je Zakon o upravni razdelitvi LRS.³³ V Slovenskem primorju je ostalo 6 okrajev, storjeni so bili manjši popravki

KLO, povečal pa se je okraj Postojna, ki so mu priključili ozemlje okraja Rakek.

OPOMBE

1. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (dalje navajam A IZDG), fond Poverjeništvapokrajniskegaronarodnoosvobodilnegadobora za Slovensko primorje (dalje navajam PPNOO) fasc. 13/1. — 2. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/XI. — 3. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 21/III. — 4. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 16/1. — 5. Glej opombo 3. — 6. Glej opombo 1. — 7. Glej opombo 1. — 8. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/VII. — 9. Glej opombo 1. — 10. Glej opombo 3. — 11. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 14/IX. — 12. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 18/III. — 13. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 4/VI. — 14. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 20/II. — 15. Glej opombo 14. — 16. Glej opombo 13. — 17. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 10/VI. — 18. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 12/1. — 19. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 4/V. — 20. Glej opombo 17. — 21. Glej opombo 17. — 22. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 90/VI. — 23. Glej opombo 13. — 24. Glej opombo 17. — 25. A IZDG, fond Pokrajniskegaronarodnoosvobodilnegadobora za Slovensko primorje in Trst, fasc. 12/II. — 26. A IZDG, fond PPNOO, fasc. 20/III. — 27. Glej opombo 3. — 28. Glej opombo 3. — 29. Pregledčasne upravno-teritorialne razdelitve Slovenskega Primorja (po stanju od 1. V. 1947), izdali okrajni izvršilni odbori Slovenskega Primorja. — 30. Uradni list FLRJ, 1947/80. — 31. Uradni list LRS, 1947/39. — 32. Uradni list LRS, 1947/51. — 33. Uradni list LRS, 1948/9.

SOMMARIO

IL COMMISSARIATO DEL COMITATO REGIONALE DI LIBERAZIONE NAZIONALE PER IL LITORALE SLOVENO E TRIESTE 1945—1947

Meika Gombač

Il Comitato regionale di liberazione nazionale (CRLN) per il Litorale sloveno e Trieste, ha demandato con un decreto legge del 25. 7. 1945, i poteri civili per quella parte del territorio che con il trattato di Belgrado del 9. 6. 1945 costituiscono la zona B, al Commissariato del Comitato regionale di liberazione nazionale per il Litorale sloveno e Trieste (CCRLN) con sede ad Ajdovščina (Aidussina). Il suddetto CCRLN gestiva in collaborazione con l'amministrazione militare dell'armata Jugoslava la circondario Est del Litorale, che comprendeva il comitati distrettuali di liberazione nazionale. Fino alla fine del 1945 si effettuarono diverse ristrutturazioni territoriali e i distretti di liberazione nazionale divennero 8 come segue: Koper, Vipava, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Tolmin, Idrija—Cerkno, Grgar, Postojna.

Il CCRLN rappresentava su questo territorio la massima autorità del potere popolare ed era soggetto unicamente al CRLN ed all'assemblea dei deputati

popolari. Il CCRLN fu dall'inizio il portatore di tutte le iniziative del potere di base con commissioni e sezioni che accudivano ai diversi settori. Alla sua guida fu nominato Franc Perovšek. Il primo compito del CCRLN fu di organizzare le elezioni nei CLN, che poi ebbero luogo dalla fine di settembre 1945 al dicembre dello stesso anno. La Sezione per la edificazione del potere popolare del CCRLN, che accudiva alle elezioni aveva anche il compito di accomunare i Comitati locali di liberazione nazionale, compito che fu effettuato nella prima metà del 1946. Uno dei compiti principali per il CCRLN fu quello di risvegliare l'economia. In questo senso si effettuarono diversi lavori sulle vie di comunicazioni, sugli edifici pubblici, nelle strutture economiche e via dicendo. La sezione per l'industria riuscì a risvegliare la produzione indu-

striale, quella agricola, la produzione di derrate alimentari. Le cooperative fiorivano sia a livello locale che distrettuale. Si istituì pure un filtro fiscale e finanziario che accudiva alle entrate dello stato.

Si organizzò pure un Provveditorato scolastico e culturale che riportò agli Sloveni del Litorale quello che il fascismo aveva loro tolto. La sezione medica fece un ampio lavoro di prevenzione e con la sezione sociale accudiva a moltissimi problemi di salute pubblica.

Si istituì pure la sezione giuridica che pose le basi al diritto sia locale che nazionale.

Il trattato di pace di Parigi assegnò una grossa parte della Zona B alla Jugoslavia. Il CCRLN preparò un piano di ristrutturazione territoriale che funzionò da base alla divisione amministrativa che fu sanzionata il 23. 2. 1948.

RAZVOJ INDUSTRIJSKEGA RIBIŠTVA NA SLOVENSKI OBALI V LETIH 1945—1959

NADJA TERČON

UVOD

Morje je imelo že v preteklosti zelo velik pomen, saj se je prebivalstvo nerodovitnih krajev ob morju hranilo predvsem s hrano iz morja. Brez le-tega bi bilo življenje ljudi zelo revno. V primerjavi s poljedelstvom in živinorejo je morski ribolov ena izmed redkih gospodarskih dejavnosti, v kateri človek ne sodeluje pri množenju in rasti rib. Izjema so seveda ribji rezervati. Naloge morskega ribolova in z njim združeni stroški se tako omejujejo le na odkrivanje ribjih jat in lovljenje rib.

Na naši kratki morski obali so zrastle tri mesta — Koper, Izola in Piran. Morje je poleg okoliške zemlje vplivalo na življenje in razvoj mest. Prav ribolov je prispeval precejšen delež k mestni prehrani. Na severnem Jadranu se je razvil predvsem ribolov na glavne vrste plave ribe (sardele, inčuni, papaline, skuše), medtem ko je ribolov na druge vrste, predvsem na bele ribe, mehkužce, rake, školjke, ... v glavnem stagniral.

Že zelo zgodaj so, kadar je bil ribolov obilnejši, začeli soliti in sušiti ribe. Tako pripravljene ribe so jim zagotovile prehrano v obdobju slabšega ulova, sveže ribe pa so prodajali na okoliških tržnicah do Trsta, predvsem v tem mestu. Konec 19. stoletja je ribolov močno napredoval in pojavili so se visoki tržni viški svežih pa tudi klasično konzerviranih rib. Prav v to obdobje segajo korenine industrijske predelave rib na jadranski obali. Močna predelovalna industrija se je razvila v Koprju, v Piranu takih tovarn ni bilo, Izola

pa se je že v tem obdobju razvila v najmočnejše središče tovrstne industrije na naši obali. Glavna surovina so bile plave ribe. Francoska družba SOCIÉTÉ GÉNÉRALE FRANÇAISE C.A. je leta 1879¹ zgradila prvo tovarno za predelavo rib v Izoli. Predelovali so ribe, meso, povrtnine ter izdelovali kis. Zaposlovali so žene in hčere ribičev ter manjše število kmečkih dninarjev. Tovarna je večkrat menjala lastnika in ime, obstaja pa še danes. Že 2 leti kasneje je bila v Izoli ustanovljena nova tovarna, ki jo je zgradila avstrijska družba Warchanek² z Dunaja. Lastnik Carlo Warchanek je bil za zasluge pri razvoju Izole imenovan za njenega častnega člana. To tovarno bolj poznamo pod imenom Arrigoni ali Argo. V Izoli je bilo še več manjših tovarn, ki pa so najkasneje do leta 1940 propadle. Danes obstajata le še Argo in Delamaris (bivša Ampelea). V Koprju pa je bila od konca 19. st. do 1959 tovarna, ki je svojo ukinitve dočakala pod imenom Ikra.

Med I. svetovno vojno so tovarne za predelavo in konzerviranje rib zaprli ali pa preuredili za vojne potrebe. Ob koncu vojne je bila ta veja industrije zelo oslABLJENA. Najbolje sta si opomogli tovarni Ampelea in Arrigoni. Med obema vojnama sta ribja industrija in ribištvo ponovno vZCvetela; Italija je namreč podprla ribjo industrijo. Podprla jo je z ugodno carinsko politiko izvoza in uvoza, z delnim pokrivanjem stroškov ribolova ter z moderno gradbeno politiko, ki je pospešila širjenje in modernizacijo vseh in-